

הרב עמיאל שטרנברג:
ר"מ בישיבת מרכז הרני

בס"ד

קידושין מדין ערב

הגמ' בקידושין ו-ז. אומרת: "אמר רבא תן מנה לפלוני ואקדש אני לך מקודשת מדין ערב, ערב לאו אף ע"ג דלא מטי הנאה לידה קא משעביד נפשיה, האי איתתא נמי אע"ג דלא מטי הנאה לידה קא משעבדא ומקניא נפשה".

סתם לשון הגמ' מורה על כך שבקידושין מדין ערב מתקדשת האשה "אע"ג דלא מטי הנאה לידה", דהיינו, שבעצם האשה אינה מקבלת מאומה מהארם שמקדש אותה - וצריך להבין כיצד חלים הקידושין האלו, שהרי אשה מתקדשת בכסף, בשטר ובביאה, ושטר וביאה פשיטא שאין כאן, ואף כסף נראה לכאורה שאין כאן?

וכדי להבין כיצד חלים קידושין מדין ערב יש לעיין קודם כל בדין ערב עצמו, כיצד משתעבד הערב למלוה.

הגמ' בב"ב קעג: אומרת: "א"ר הונא מנין לערב דמשתעבד? דכתיב אנכי אערבנו מידי תבקשנו. מתקיף לה רב חסדא הא קבלנות היא דכתיב תנה אותו על ידי ואני אשיבנו? אלא אמר רבי יצחק מהכא לקח בגדו כי ערב זר ובעד נכריה חבלהו. ואומר בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך נלכדת באמרי פיך עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעך אם ממון יש לו בידך התר לו פיסת יד ואם לאו הרבה עליו ריעים. אמר אממר ערב דמשתעבד מחלוקת ר' יהודה ור' יוסי לרבי יוסי דאמר אסמכתא קניא ערב משתעבד, לר' יהודה דאמר אסמכתא לא קניא ערב לא משתעבד! אמר ליה רב אשי לאמימר והא מעשים בכל יום דאסמכתא לא קניא וערב משתעבד! אלא אמר רב אשי: בההוא הנאה דקא מהימן ליה גמר ומשתעבד נפשיה".

מדברי הגמ' הלומדת את דין השתעבודתו של הערב למלוה מפסוקים אנו רואים שאין זה פשוט מסברא שערב ישתעבד למלוה. אמנם, אין הגמ' מבארת כיצד משתעבד הערב למלוה, וכדי להבין את אופן השתעבודתו של הערב למלוה נראה שצריך לעיין קודם כל באופנים השונים שבהם אדם משתעבד שעבודים ממוניים. ונראה לומר שישנם שלשה אופנים שונים שבהם אדם משתעבד שעבודים ממוניים:

- א. ישנם שעבודים ממוניים שהתורה משעבדת את האדם. כגון: כ"ד אבות נזיקין, פריון בכור ועוד.
- ב. ישנם שעבודים ממוניים שהעיסקה שאדם עושה גורמת להשתעבודתו מחמת תנאי העיסקה, כגון לוקח לגבי מוכר ולוה לגבי מלוה.
- ג. ישנם שעבודים ממוניים שלא קדם דבר הגורם לשעבוד אלא אדם בקנין חייב עצמו כמו תוספת של כתובה וכדו' (כתובה עצמה היא מתנאי ב"ד).

ברור הדבר שחיוב ערב אינו שייך לסוג ההתחייבות הראשונה שהתורה מחייבת. אולם אפשר להבין את חיוב הערב כשייך לסוג ההתחייבות השני, דהיינו, שהעיסקה מחייבת. ואפשר להבין זאת בב' צורות:

א. ההלוואה שניתנה ללוה גוררת כעיסקה את חיוב הלוה בהשבתה וכן את חיוב הערב שאלו היו תנאי העיסקה שכך וכך יהיו חיוביה, וכיון שאין חיוב העיסקה של הלוואה משום ממוני גבך אלא משום תנאי העיסקה כמו מוכר ולוקח וד"ה לוח ומלוה, גם הערב שלא קבל דבר אלא שנעשתה העיסקה בתנאי שיתחייב זה עצמו מחייבו (וכמו שאם ראובן ימכור לשמעון בהתחייבות לוי לשלם תמורה קניית שמעון את השדה תחייב את לוי בתשלומים).

ב. ואפשר להבין שחידוש ערב הוא שרואים אנו שכביכול הגיעו המעות לערב כלוה ומשם הועברו ללוה ונמצא שערב חייב כלוה ממש.

ואפשר להבין את חיוב הערב כשייך לסוג ההתחייבות השלישי – דהיינו שבלא סיבת חיוב קודמת מתחייב הערב לשלם; ואפשר גם זאת להבין בב' צורות:

א. אף שכרגיל צריך קנין כאן גם בלא קנין מתחייב באמירה בעלמא, כיון שיש לו הנאה גמר בדעתו להתחייב גם בלא קנין (ויש לפעמים מקרים שמתחייבים בלא קנין).

ב. ההנאה שיש לו שחשוב כמהימן היא חשובה ככסף שהגיע לידו לעשות בו מעשה קנין של התחייבות ושעבוד.

מדבריו של רב אשי "בהוא הנאה דקא מהימן ליה גמר ומשתעבד נפשיה", משמע שהערב משתעבד למלוה מחמת אותה הנאה שהוא קבל (בכך שהוא כעת אדם יותר מהימן), וזה מורה לנו ששעבודו של הערב למלוה הינו מחמת מעשה קנין של קנין כסף שניתן לערב וכתוצאה ממנו משתעבד הערב למלוה, וכהבנה האחרונה שהבאנו לעיל.

וכהבנה זאת מפורש בחידושי הריטב"א ב"ב קעג: וז"ל: "בהיה הנאה דקא מהימן ליה גמר ומשעבד נפשיה. פירוש משעבד נפשיה, כאילו קבל המעות ממש לטובתו, ולא היה קונס עצמו בשום דבר, שאין בו אסמכתא. וזהו מה שחידש רב אשי, דאנן נמי מעיקרא הכי סברין דערב דמשתעבד בדברים בשעת מתן מעות אינו אלא משום הנאה זו, דאי לא במה נשתעבד".

אמנם, מסברא נראה שהיה פשוט יותר להבין שערב איננו משתעבד מחמת מעשה קנין, ואף מדברי רב אשי אין שום הכרח להסיק כהבנתו של הריטב"א, דאדרבא, ממהלך הסוגיא משמע, שרב אשי בסה"כ בא לבאר כיצד לדעת ר' יהודה הסובר שאסמכתא לא קניא, תתכן השתעבדות של ערב? ומבאר רב אשי: מכיון שיש לערב הנאה בכך שסומכים עליו כאדם מהימן, ויוצא עליו שם טוב של אדם מהימן כתוצאה מהשתעבדותו למלוה אין לדעת ר' יהודה בדין ערב בעיה של אסמכתא, ועצם השתעבדותו של הערב למלוה הינו מחמת שהערב שיעבד את עצמו למלוה ללא מעשה קנין, וכאחת משלשת ההבנות שהזכרנו לעיל.

ומדברי הרשב"ם (שם) מפורש שלמד דלא כהריטב"א, אלא הערב משעבד את עצמו למלוה ללא מעשה קנין, וז"ל: "גמר ומשעבד נפשיה בלב שלם ושליחותא דערב קא עביד מלוה כאילו הוא עצמו הלוה", עכ"ל. ורואים שהרשב"ם למד כהבנה השלישית שהבאנו לעיל.

עכ"פ, אנו רואים בינתיים שניתן להבין את אופן השתעבדותו של הערב למלוה בר' אופנים שונים, ואלו הן:

- א. מעשה ההלוואה יוצרת את שיעבוד הערב למלוה.
- ב. שיעבוד הערב למלוה נוצר באמירה בעלמא של הערב.
- ג. מציאות ערב היא כאילו שהמלוה מלוה לערב והערב מלוה ללוה (רשב"ם).
- ד. הערב משתעבד בקנין כסף (של ההגאה שמקבל הערב מכך שסומכים עליו) (ריטב"א). ולכאורה תהיה נפק"מ בין הבנתו של הרשב"ם לבין שלשת ההבנות האחרות מה יהיה הדין בהלוואה בריבית כאשר המלוה גוי ואילו הערב והלוה ישראלים. דלהבנת הרשב"ם שמציאות ערב היא כאילו שהמלוה מלוה לערב והערב מלוה ללוה. מסתבר לומר שהלוואה כזו תהיה אסורה מכיון שיש איסור על הערב הישראלי להלוות בריבית ללוה הישראלי, אך לשלשת ההבנות האחרות פשיטא שהלוואה כזו תהיה מותרת מכיון שמותר ללוות בריבית מגוי.

ומסוגייתנו העוסקת בקידושין מדין ערב מוכח דא"א להבין את אופן השתעבדותו של הערב למלוה כמו שני ההסברים הראשונים שהבאנו לעיל. דלשם חלות קידושין מדין כסף פשיטא שצריך להגיע לידי האשה כסף או שוה כסף, וכשהאשה אומרת: "תן מנה לפלוני ואקדש אני לך" דמקודשת מדין ערב צריכים אנו למצוא איזו הנאה הגיעה לידיה של האשה, ואילו לפי ההבנה הראשונה שהבאנו לעיל שהערב משתעבד כתוצאה ממעשה ההלוואה לא שייך לומר שאשה תתקדש מדין ערב כתוצאה מנתינת מעות לפלוני מכיון שהאשה לא קבלה מאומה! ואף להבנה השנייה ששיעבוד הערב למלוה נוצר באמירה בעלמא, לא שייך שאשה תתקדש באמירה בעלמא מכיון שהתורה אמרה שלשם חלות קידושין יש צורך שיגיע לידי האשה כסף או שוה כסף.

אמנם, בסוגייתנו ניתן ללמוד כאחת משתי ההבנות האחרונות שהבאנו לעיל באופן השתעבדותו של הערב למלוה.

דלפי הבנתו של הרשב"ם שמציאות ערב היא כאילו שהמלוה מלוה לערב והערב מלוה ללוה, יש לומר שגם בקידושין מדין ערב כשהאשה אומרת: "תן מנה לפלוני ואקדש אני לך" אנו אומרים שלמרות שהמנה עבר ישר מהמקדש לאותו פלוני, זה בעצם כאילו שהמקדש נתן את המנה לאשה והאשה נתנה את המנה לאותו פלוני, וממילא, האשה מקבלת את המנה כולו ככסף קידושיה, אלא שתומ"י היא מעבירה את כסף קידושיה לאותו פלוני, ואע"פ שהתורה אמרה שאשה יכולה להתקדש בכסף או בשוה כסף ואילו בקידושין מדין ערב לא הגיע לידי האשה מאומה, קמ"ל דין ערב שאין צורך שכסף הקידושין יגיע בפועל לידי האשה אלא מספיק ש"כאילו" יגיע הכסף לידי האשה.

וכהבנה הזאת בסוגייתנו נראה שגם הרא"ש (בסי' ו') למד, וז"ל: "אמר רבא: תן מנה לפלוני ואקדש אני לך, וכשנתן המנה לאותו פלוני אמר הרי את מקודשת במנה שנתתי לפלוני – מקודשת מדין ערב", דהרא"ש מדגיש שהאשה מתקדשת במנה שניתן לפלוני, וזה מתאים למה שביארנו לעיל ע"פ דברי הרשב"ם בב"ב קע"ג.

ובדברי תלמיד הרשב"א על סוגייתנו מפורש עוד יותר שלמד כהבנה זאת, וז"ל: "תן מנה לפלוני ואקדש אני לך מקודשת, פי', והוא דהדר ליה וא"ל ההוא נותן מנה הרי את מקודשת לי באותו מנה דקא יהיבנא לפלוני בשליחותיך, דהוי כאילו מטי הנאה לידה כיון דאיהי אמרה ליה שיתנם לו הוי כאילו היא קבלתם", עכ"ל.

ולפי הבנתם של הרשב"ם, הרא"ש ותלמיד הרשב"א ביאור דברי הגמ' בסוגייתנו – "... האי איתתא נמי אע"ג דלא מטי הנאה לידה קא משעבדא ומקניא נפשה" – הוא: אע"ג שבפועל לא הגיעה הנאה לידי האשה מכסף הקידושין, דתומ"י עבר הכסף לידינו של אותו פלוני, דאפוכי מטראתא למה לי, בכל זאת האשה משעבדא ומקניא נפשה מכיון

שאנו אומרים שכאילו היא קבלה את כסף הקידושין.

אמנם, מלשון הרמב"ם בהלכות אישות פ"ה הכ"א מבואר שלמד את דין קידושין מדין ערב המופיע בסוגייתנו באופן שונה מהרשב"ם. הרא"ש ותלמיד הרשב"א, וז"ל: "האשה שאמרה תן דינר לפלוני ואתקדש אני לך ונתן ואמר לה הרי את מקודשת לי בהנאת מתנה זו שנתתי על פיך הרי זו מקודשת אע"פ שלא הגיע לה כלום הרי נהנית ברצונה שנעשה ונהנה פלוני בגללה", עכ"ל. מבואר מלשון הרמב"ם שאין האשה מתקדשת בכסף עצמו שניתן לאותו פלוני אלא האשה מתקדשת בהנאה שיש לה מכך שנעשה רצונה (וצ"ל שיש בהנאה זו שוה פרוטה), ומעין מה שמצאנו בקידושין דף סג. שאדם יכול לקדש אשה בהנאה שיש לה מכך שהוא ירקוד או ישחוק לפניה.

וכהבנתו זאת של הרמב"ם בקידושין מדין ערב נראה שלמדו גם הרמב"ן, הרשב"א, והריטב"א, אשר מבארים שבקידושין מדין ערב האשה מתקדשת בהנאה שיש לה מכך שנעשה רצונה.

והבנתם זאת מתאימה להבנתו של הריטב"א בב"ב דף קעג: בהבנת אופן השתעבדותו של הערב למלוה, דביאר שהערב משתעבד בקנין כסף (של ההנאה שמקבל הערב מכך שסומכים עליו), ומעין זאת בסוגייתנו מבאר הריטב"א שבקידושין מדין ערב מתקדשת האשה בהנאה שיש לה מכך שנעשה רצונה, דהיינו, השתעבדות האשה לבעלה הינו מחמת הנאה שהיא קבלה, וזה דומה להשתעבדות הערב למלוה שהינו מחמת הנאה שהערב קיבל.

ולפי הבנתם של הרמב"ם, הרשב"א והריטב"א, ביאור דברי הגמ' בסוגייתנו "... האי איתתא נמי אע"ג דלא מטי הנאה לידה קא משעברא ומקניא נפשה", הוא: אע"ג שלא מגיעה לידי האשה הנאה מוחשית שניתן למששה בידים (כפי שישנו בד"כ בקידושין בכסף או בשוה כסף) אלא האשה מקבלת הנאה רוחנית השווה פרוטה, בכל זאת האשה משתעבדת ונקנית לבעלה.

ולכאורה תהיה נפק"מ בין שתי ההבנות בדין קידושין מדין ערב המובא בסוגייתנו, מה יהיה הדין כאשר האשה תאמר: "תן פרוטה לפלוני ואתקדש אני לך?" דלשיטת הרשב"ם והרא"ש פשיטא דהאשה תהיה מקודשת מכיון שזה כאילו שהיא בעצמה קבלה פרוטה מהמקדש, והלכה כב"ה דאשה מתקדשת בפרוטה ובשווה פרוטה! אך לשיטת הרמב"ם וסיעתו שהאשה מתקדשת בהנאה שיש לה מכך שנעשה רצונה – קשה מאוד לומר שהנאה שיש לאשה מכך שנעשה רצונה שראובן נתן פרוטה לשמעון שוה לאשה פרוטה, דהיינו, כמו השווי של הכסף שניתן ברצונה!

ומצר הסברא נראה יותר ללמוד כהבנתם של הרשב"ם והרא"ש בסוגייתנו, דאילו לשיטת הרמב"ם וסיעתו מהיכי תיתי לומר שניתן לקדש אשה בהנאה שיש לה מכך שנעשה רצונה? הרי פשוט הדבר שאם אשה תאמר לגבר שהיא מוכנה להתקדש לו בהנאה שיש לה מכך שהוא יחייך אליה דהיא לא תהיה מקודשת בכך שהוא יחייך אליה, וא"כ מסתבר דה"ה בכל הנאה פרטית שיש לאשה דא"א לקדש בו אשה מדין של קידושין בשוה כסף! ומה שמובא בקידושין דף סג. דניתן לקדש אשה בהנאה שיש לה מכך שהוא ירקוד או ישחוק לפניה יש לומר ששם זה מועיל מדין של שכר פועל, שמקובל בשוק לשלם כסף עבור הנאה כזו, אך בהנאה פרטית שיש לאשה פלונית, מהיכי תיתי לומר שניתן לקדש בזה אשה?! ועוד קשה על שיטת הרמב"ם וסיעתו השוואת דין הקידושין מדין ערב לאופן השתעבדותו של הערב עצמו, דמדברי רב אשי המובאים בגמ' ב"ב דף קעג: "בההוא הנאה דקא מהימן ליה גמר ומשתעבד נפשיה", משמע שהערב משתעבד דוקא בהנאה שיש לו מכך שסומכים עליו כאדם מהימן ואין הוא משתעבד למלוה כתוצאה מההנאה שיש לו מכך שנעשה רצונה והמלוה הלזה ללזה

כסף, וא"כ מהיכי תיתי לומר שאשה תוכל להתקדש מדין ערב בהנאה שיש לה מכך שנעשה רצונה ואילו ערב עצמו איננו משתעבד בהנאה שיש לו מכך שנעשה רצונו!

ולכאורה מהגמ' ממש בסוף מסכת בבא בתרא (דף קעו): משמע כהבנתם של הרשב"ם והרא"ש במשמעות השתעבדותו של הערב למלוה. הגמ' אומרת: "והלכתא, ערב בשעת מתן מעות לא בעי קנין, אחר מתן מעות בעי קנין, ערב דבית דין לא בעי קנין דבההיא הנאה דמהימן ליה גמר ומשעבד נפשיה". לפי הבנתם של הרשב"ם והרא"ש באופן השתעבדותו של הערב למלוה שמציאות ערב היא כאילו שהמלוה מלוה לערב והערב מלוה ללוה, מוכן שערב אחר מתן מעות צריך קנין מכיון שלא שייך לומר שההלוואה כאילו עוברת דרך הערב, אך להבנת הרמב"ם וסיעתו שהערב משתעבד למלוה בקנין כסף (של ההנאה שיש לו מכך שסומכים עליו כאדם מהימן) לא מוכן מדוע ערב אחר מתן מעות צריך קנין – הרי יש לערב אחר מתן מעות הנאה מכך שסומכים עליו כאדם מהימן בדיוק כמו שיש לערב בשעת מתן מעות!?

אמנם, בביאור שיטת הרמב"ם וסיעתו נראה לומר שהבינו שלערב אחר מתן מעות אין הנאה כ"כ גדולה מכך שסומכים עליו כאדם מהימן אשר תספיק ליצור שעבוד של הערב למלוה (יתכן שאין בהנאה זאת שוה פרוטה וממילא א"א להחיל בה קנין כסף, ומעין דברי הר"ן [בדף ג. בדפי הרי"ף ד"ה תן] בהבנתו של לוי בקידושין באדם חשוב). כמו ההנאה שיש לערב בשעת מתן מעות מכך שסומכים עליו כאדם מהימן, דערב הגורם למלוה להוציא ממון ולהלוות כסף ללוה ניכר עליו שהוא אדם יותר מהימן מאשר ערב שגורם בסה"כ להארכת זמן המלוה אשר ניתנה בין כה וכה שלא מחמתו¹.

ואדרבא, הבנתם של הרשב"ם והרא"ש צריכה ביאור, דהגמ' אומרת ד"ערב דבית דין לא בעי קנין דבההיא הנאה דמהימן ליה גמר ומשעבד נפשיה", ולפי הבנתם שמציאות ערב היא כאילו שהמלוה מלוה לערב והערב מלוה ללוה, לא מוכן מדוע בערב אחר מתן מעות המשתעבד בבי"ד אין צורך במעשה קנין מכיון שיש לו הנאה מכך שבי"ד סומכים עליו, הרי סוף סוף הוא משתעבד אחר מתן מעות והמעות אינם עוברות ללוה: לא דרך הערב ולא דרך הבי"ד, וא"כ, כיצד חל שעבודו של הערב למלוה!?

ובביאור הבנתם של הרשב"ם והרא"ש נראה לומר שהבינו שגם בערב אחר מתן מעות, מעות ההלוואה כביכול עוברות דרך הערב. כמו שבערב בשעת מתן מעות אנו אומרים שמעות ההלוואה כאילו עוברות דרך הערב, כך גם בערב אחר מתן מעות אנו אומרים שמעות ההלוואה כאילו עוברות דרך הערב, דהיינו, אנו אומרים שבערב אחר מתן מעות שכאילו הלוה החזיר את מעות ההלוואה למלוה והמלוה כביכול מלוה לערב את אותם המעות שכביכול הלוה כעת החזיר לו², והערב כביכול מלוה ללוה את אותם המעות שכביכול החזיר הלוה לפני רגע למלוה! אמנם, לפי הבנה זאת לא מוכן מדוע בערב אחר מתן מעות יש צורך במעשה קנין עמ"נ ליצור את שעבודו של הערב למלוה, הרי אנו אומרים שכאילו המלוה הלוה את מעות ההלוואה לערב, וא"כ, פשיטא שהערב צריך להיות משועבד למלוה גם ללא מעשה קנין בדיוק כמו שערב בשעת מתן מעות

1. ולכן יש צורך במעשה קנין בערב אחר מתן מעות. ועיין בשו"ע חו"מ סי' קכט בדברי הט"ז בריש הסימן דמשמע מדבריו שלמד כהבנתם זאת של הרמב"ם וסיעתו.

2. וזה דומה להבנה בדברי הראב"ד הל' אישות פ"ה הט"ז בדין ארווח ליה זימנא דמיירי שהגיע זמן המלוה ליפרע, ואנו אומרים שכאילו הלוה החזיר למלוה את מעות ההלוואה והמלוה כאילו חוזר ומלוה את אותן המעות לאשה, ובהרווחת זמן זאת הוא מקדשה (עיין חידושי הרשב"א דף ו: ד"ה אמר אביי, שלמר כך בדברי הראב"ד).

משתעבד למלוה ללא מעשה קניין? ועוד קשה, מדוע ערב אחר מתן מעות המשתעבד בבי"ד, אין צורך במעשה קניין עמ"נ ליצור את שעבודו של הערב למלוה – במה מועיל הבי"ד לבטל את הצורך במעשה הקניין?

ובביאור הבנתם של הרשב"ם והרא"ש נראה שיש לומר כדביארנו לעיל, שבערב בשעת מתן מעות אין צורך במעשה קניין מכיון שמעות ההלוואה כאילו עוברות מן המלוה ללוה דרך הערב, ואותה הנאה שיש לערב מכך שסומכים עליו כאדם מהימן פותרת לנו את בעיית האסמכתא המתעוררת במקרה זה. אך בערב אחר מתן מעות, מכיון שרבים הדברים ש"כאילו" מתרחשים במקרה זה – לא רק שמעות ההלוואה כאילו עוברות מהמלוה ללוה דרך הערב, אלא אנחנו מוסיפים ואומרים שכאילו שהלוה החזיר את מעות ההלוואה הראשונה למלוה, וכאילו שהמלוה חוזר ומלוה את אותם המעות עצמם ללוה (דרך הערב) – גדלה כאן הבעיה של אסמכתא, ולא מספיקה ההנאה שיש לערב מכך שסומכים עליו כאדם מהימן לפתור בעיה רצינית כ"כ של אסמכתא! ולכן אומרת הגמ' שבערב אחר מתן מעות ישנם שני דרכים שניתן לפתור בהם את בעיית האסמכתא המתעוררת כאן: או שיש צורך במעשה קניין, או שהערב ישתעבד למלוה בבי"ד, וההנאה שיש לערב מכך שבי"ד סומכים עליו כאדם מהימן הינה יותר גדולה מההנאה שיש לערב מכך שסתם בני אדם סומכים עליו כאדם מהימן, וממילא יש בכחה של הנאה גדולה כזו לפתור את בעיית האסמכתא שיש בערב אחר מתן מעות.

כבר הבאנו לעיל את דברי הריטב"א בכ"ב דף קעג: שביאר שערב משתעבד למלוה בקניין כסף של ההנאה שיש לו מכך שסומכים עליו כאדם מהימן, ושלישיתו זאת בהבנת אופן השתעבודותו של הערב למלוה ביאר גם בסוגייתנו, שבקידושין מדין ערב האשה מתקדשת בהנאה שיש לה מכך שנעשה רצונה. ולפי הבנתו של הריטב"א מסתבר שצריך לאמוד הנאה זו שיש לאשה מכך שנעשה רצונה אם יש בה שוה פרוטה. וכמו כן מסתבר שהריטב"א יסבור שניתן לקדש אשה בהנאה שיש לה מכך שנעשה רצונה דוקא אם ההנאה הזאת נוצרה כתוצאה מאיזושהי פעולה ממונית, כגון בסוגייתנו בקידושין מדין ערב שניתן מנה לפלוני ע"פ רצונה, או ב"שחוק לפני רקוד לפני" (קידושין סג.) שניתן לתרגם את ההנאה שיש לאשה למושגים של שכר פועל, אך בהנאות רוחניות שיש לאשה מכך שנעשה רצונה מסתבר דלא ניתן לקדש אשה, וכגון שהאשה תאמר שהיא מוכנה להתקדש בהנאה שיש לה מכך שהיא תראה אותו מתפלל מנחה, או במקרה שאדם אלים יאמר לאשה: "התקדשי לי בהנאה שיש לך מכך שאני לא עושה לך צרות ומרביץ לך" (דמי "פרוטקשן") – שפשיטא דלא תהיה מקודשת!

ולפי ביאורינו בשיטת הריטב"א מובנים מאוד דבריו בדף ח: (ד"ה ת"ר התקדשי לי במנה תנם על הסלע) "... מעתה כל שאמר(ה) כן בקידושין זרוק מנה לים או לאיבוד וכיוצא בו ואתקדש אני לך וזרקו מקודשת וכדאמר' לעיל באומר(ת) תן מנה לפלוני ואתקדש אני לך שהיא מקודשת בהנאה שנתן ממונו על פיה", דסוף סוף נוצרה כאן הנאה לאשה כתוצאה מפעולה ממונית שהמקדש עשה.

אך יש צורך לעיין בשיטת הרשב"א. דבסוגייתנו בדין קידושין מדין ערב ביאר הרשב"א (כמו הריטב"א) שהאשה מתקדשת בהנאה שיש לה מכך שנעשה רצונה, ואילו בדף ח: (ד"ה הא דתניא) כותב הרשב"א: "... אבל אמר' תנהו לכלב שאינו שלה ואתקדש אני לך והניחהו על הסלע שאינו שלה אע"פ שאמר' ואתקדש אני לך א"ג השלך מנה לים ואתקדש אני לך אינה מקודשת!?" בשלמא להבנתם של הרשב"ם והרא"ש בקידושין מדין ערב, שכשהאשה אומרת: "תן מנה לפלוני ואקדש אני לך" אנו אומרים שלמרות שהמנה עבר ישר מהמקדש לאותו פלוני, זה בעצם כאילו שהמקדש נתן את המנה לאשה והאשה נתנה את אותו המנה לפלוני, ניתן להבין שהם יסברו שכשהאשה אומרת: "השלך מנה לים ואתקדש אני לך" שהאשה לא תהיה מקודשת, מכיון שנתנת מנה לבר

דעת והשלכת מנה לים הינם שני מעשים השונים בתכלית השוני, דבנתינת מנה לבר דעת יש פעולת זכיה של הבר דעת ואילו בהשלכת מנה לים אין פעולת זכיה של הים, וממילא א"א לומר שכשהמקדש משליך מנה לים כלול במעשהו זה כאילו שהוא הקנה את המנה לאשה והאשה השליכה את המנה לים מכיון שבמעשה השלכת המנה לים לא שייך לכלול מעשה של הקנאה לבן דעת – אך הרשב"א שלמד שבקידושין מדין ערב האשה מתקדשת בהנאה שיש לה: מכך שנעשה רצונה לא מוכן מדוע הוא סובר שכשהאשה אומרת: "השלך מנה לים ואתקדש אני לך" דאינה מקודשת!

ונראה לי לומר שהרשב"א הבין הבנה שלישית באופן השתעבודותו של הערב למלוה. פשוט הוא שראובן יכול להקנות לשמעון מנה לענין זה שהוא יצטרך לתת אותו ללוי, ואותו מנה יהיה קניי לשמעון לענין זה שהוא יתן אותו ללוי (וקנינו של שמעון כמנה הינו בעל ערך מעין מה שאנו מוצאים בני אדם שהינם אחראים על חלוקת תקציבים גדולים, שתפקיד זה כשלעצמו הינו שוה כסף). ומצד הסברא היה מקום להבין שניתן אולי לקצר את התהליך הזה – ראובן יתן את המנה ישירות ללוי, ולוי יזכה במנה לשמעון לענין זה שכאילו המנה היה שייך לו לענין זה שהוא יוכל לתת אותו ללוי. ומלשוננו של הרשב"א בדף ח: משמע שהבין באופן כזה את אופן השתעבודותו של הערב למלוה, פשוט הוא שאדם יכול לתת מנה לערב לענין זה שהוא יצטרך לתת את אותו המנה לפלוני, ולערב תהיה בעלות ממונית על המנה מחמת יכולתו למסור את המנה לפלוני, ואין ההנאה הזאת של הערב הנאה ערטילאית שאינה קשורה לממון, באה התורה וחידשה בדין ערב שהמלוה יכול לתת את המנה ישר ללוי, והלוה זוכה בכל המנה לעצמו והוא גם זוכה לערב בהנאה שיש לו מכך שכאילו המנה עבר דרכו אל הלוה. והבנה זאת של הרשב"א הינה הבנה שלישית באופן השתעבודותו של הערב למלוה, אשר דומה קצת להבנתם של הרשב"ם והרא"ש בכך שלפי שני ההסברים מעות ההלוואה כביכול עוברות מהמלוה ללוה דרך הערב, אך לפי הבנתם של הרשב"ם והרא"ש אנו אומרים שהערב כאילו קבל בעלות מוחלטת על כל המנה, והוא מעביר את הבעלות המוחלטת הזאת על כל המנה – ללוה, ואילו לפי ביאורינו בהבנת הריטב"א את אופן השתעבודותו של הערב למלוה, הערב בעצם מקבל מהמלוה רק את הבעלות על המנה לענין זה שהוא יכול לתת ללוה. ומאידך גיסא, נראה שיש גם דמיון בין הבנת הרשב"א את אופן השתעבודותו של הערב למלוה לבין הבנת הרשב"א, דשניהם מורים שהשתעבודותו של הערב למלוה הינו מחמת מעשה קנין (בניגוד להבנתם של הרשב"ם והרא"ש), אלא שלפי הבנת הריטב"א מעשה הקנין הינו קנין כסף הנוצר מכך שיש לערב הנאה מכך שסומכים עליו כאדם מדימן, ואילו לפי הבנת הרשב"א מעשה הקנין הינו קנין כסף הנוצר מכך שהערב מקבל מהמלוה הנאה של הבעלות על כסף ההלוואה לענין זה שהוא כביכול הינו האחראי על מסירת מעות ההלוואה ללוה.

ולפי הבנה זאת ברשב"א באופן השתעבודותו של הערב למלוה, מוכן דין סוגייתנו שכשאשה אומרת: "תן מנה לפלוני ואתקדש אני לך" שהיא מקודשת מדין ערב מכיון שאנו מתייחסים לאשה כאילו שהיא היתה בעלים על המנה לענין זכות העברת אותו המנה לפלוני, ובאותה בעלות ממונית על המנה (שהאשה קיבלה) חלים הקידושין, ובמילים אחרות מגדיר הרשב"א בסוגייתנו את הבעלות הממונית הזאת שיש לאשה במנה, כהנאה שיש לאשה מכך שנעשה רצונה³. אמנם, במקרה שהאשה אמרה: "תן מנה לפלוני שוטה ואתקדש לך" או "זרוק מנה לים ואתקדש לך" מובנים דברי הרשב"א

3. הערת העורך – ולפי צ"ע לשון הרשב"א בסוגייתנו, וז"ל "תן מנה לפלוני ואתקדש אני לך מקודשת מדין ערב, כלומר, חוזר הוא ואומר לה התקדשי לי בהנאה זו שאני נתן במתנ' זו ליה בדבורך דערב נמי בהיא הנאה דקא מהימן ליה משתעבד ולא מחמת גוף הממון ממש שאינו מקבלו" דמשמע שהערב משתעבד בהנאה שיש לו מכך שסומכים עליו כאדם מהימן.

בדף ח: שהאשה לא תהיה מקודשת מכיון שאדם שוטה או הים אינם ברי הכי לזכות לאשה את קידושיה (שהיא ההנאה שיש לאשה מכך שהיא כביכול זוכה במנה לעני העברתו לאדם שוטה או השלכתו לים).

וכביאורינו ברשב"א משמע מדבריו בדף ח: (ד"ה הא דתניא) וז"ל "אבל אמר... השלך מנה לים ואתקדש אני לך אינ' מקודשת לפי שלא קבל' ממנו היא כדי שתתקדש מחמת הנאה דמטי לה מיניה ולא מדין ערבות דאין דין ערבות אלא במי שנותן לבר זכי' על (פי) דבור' לפי שהערב אינו מתחייב אלא מפני זכיית הלוח וכו'", דאם הרשב"א היה לומד כהבנתו של הריטב"א באופן השתעבודותו של הערב למלוה לא היינו יכולים להבין את דבריו "שהערב אינו מתחייב אלא מפני זכיית הלוח" – הרי לפי הבנתו של הריטב"א אין השתעבודותו של הערב למלוה תלויה (ב)כלל בזכייתו של הלוח במעות ההלוואה! נכון הוא שגם לפי הריטב"א אם הלוח לא יזכה במעות ההלוואה או הערב לא יהיה משועבד למלוה, אך קבלת המעות ע"י הלוח הינו תנאי חיצוני להשתעבודות הערב למלוה, ומה שיוצר את השיעבוד הינו ההנאה שיש לערב מכך שסומכים עליו כאדם מהימן, ואילו מדברי הרשב"א אנו רואים שזכיית הלוח הינו הסיבה לכך שהערב משתעבד למלוה, וזה מורה לנו בהכרח כביאורינו בשיטת הרשב"א. והרשב"א בדף ח: מביא את דברי הירושלמי בפרק האיש מקדש (הלכה א', דף כה:) דמדעה אחת בירושלמי שם משמע כהבנתו באופן השתעבודותו של הערב למלוה, וז"ל הירושלמי – "התקדשי לי בסלע זו ואמרה השליכה לים או לנהר אינה מקודשת, תניהו לעני הרי זו מקודשת. מכל מקום לא נכנס לתוך ידה כלום הכא את אמר מקודשת והכא את אמר אינה מקודשת? אמר רבי אבהו בשם רבי יוחנן: רוצה היא מקודשת ותראה עושה טובה לעני. אמר רבי פנחס ואתיא או כר' זעירא או כרבי אילא... אף הכא על דעתיה דרבי זעירא הבעל נעשה שלוחו של אשה לזכות לעני, אמר רבי הילא העני זכה לאשה משל בעלה וחוזר וזוכה לעצמו". עכ"ל. הרשב"א לומד מדברי הירושלמי שכשאשה אומרת: "זרוק מנה לים ואתקדש לך" דאינה מקודשת, וכטעם הדבר הוא תופס כעיקר את דברי רבי הילא ש"העני זכה לאשה משל בעלה וחוזר וזוכה לעצמו", דהיינו, העני זוכה לאשה במנה לענין זכותה להעביר לו את המנה, ובגוף המנה הוא זוכה כמוכן לעצמו. אמנם, דעתו של רבי זעירא בירושלמי ש"הבעל נעשה שלוחו של אשה לזכות לעני" נראה לומר שהיתה היסוד להבנתם של הרשב"ם והרא"ש באופן השתעבודותו של הערב למלוה, דהרשב"ם והרא"ש הבינו שמציאות ערב היא כאילו שהמלוה מלוה לערב והערב מלוה ללוה, וממילא כשהמלוה נותן את מעות ההלוואה ללוה הוא בעצם נותן אותם בשליחותו של הערב, וגם בקידושין מדין ערב מובן לפי"ז ש"הבעל נעשה שלוחו של אשה לזכות לעני".

אמנם, אנו צריכים עדיין להבין כיצד יסדר הריטב"א – שאמר שכשאשה אומרת: "זרוק מנה לים ואתקדש אני לך" דמקודשת – עם דברי הירושלמי שאומר דאינה מקודשת במקרה זה? והריטב"א עצמו מיישב קושיא זאת באמרו שסוגיות הבבלי והירושלמי חלוקות, והבבלי (בסוגייתנו) שמדמה מקרה זה לדין ערב צ"ל שסובר שבמקרה זה האשה תהיה מקודשת, וכדיארנו לעיל.